मुस्लिम वारस कायदा

डॉ. संजय कुंडेटकर, उपजिल्हाधिकारी

बी.ए; एन.डी.; डी.मॅग; एम.बी.ए; एम.डी.; पीएच. डी.

शरीयत कायदा १९३७

<u>शरीयत कायदा -१९३७:</u> शरीयत या शब्दाचा अर्थ ‘अवलंबवायचा मार्ग’ असा आहे. हा कायदा ७ ऑक्टोबर १९३७ रोजी अंमलात आला. याला मुस्लिम धर्मियांचा व्यक्तिगत कायदा मानले जाते. या कायद्यातील कलम २ अन्वये, रुढी व परंपरा विरुध्द असली तरी, शेतजमीन सोडून इतर अन्य बाबी जसे, वारसा हक्क, स्त्रीयांची विशेष संपत्ती, निकाह, तलाक, उदरनिर्वाह, मेहर, पालकत्व, बक्षीस, न्यास, न्यासाची मालमत्ता, वक्फ या सर्व बाबी मुस्लिम व्यक्तिगत कायदान्वये ठरविल्या जातील.त्यासाठी असलेल्या अटी म्हणजे (१) व्यक्ती धर्माने मुसलमान असावी (२) भारतीय करार कायद्यातील कलम ११ अन्वये, व्यक्ती करार करण्यास सक्षम असावी. (३) हा कायदा ज्या प्रदेशात लागू असेल त्या प्रदेशातील रहिवासी असावी.

शरीयत कायदा हा मुस्लिम धर्मियांचा व्यक्तिगत कायदा असून तो जगभरातील सर्व मुस्लिम धर्मियांसाठी लागू आहे. मुस्लिम कायद्याचे प्रमुख चार उगम स्त्रोत आहेत.
(१) पवित्र कुराण, (२) सुन्ना, (३) इज्मा, (४) कियास.

याशिवाय इस्तेहसान, इस्तिदलल, इस्तिलाह, रुढी, परंपरा, राष्ट्रीय कायदे ही दुय्यम उगम स्त्रोत आहेत.

धार्मिक आणि राजकीय भेदांमुळे मुस्लिम समाजात
(१) शिया (२) सुन्नी हे दोन पंथ बनले. या दोन्ही पंथांचे वारसाविषयीचे वेगवेगळे नियम आहेत.

मुस्लिम समाजात लग्न (निकाह), घटस्फोट (तलाक), मेहर (लग्नाआधी नवरदेवाने नवऱ्या मुलीला देण्याची रक्कम), बक्षीस पत्र (हिबा), मृत्युपत्र (वसियतनामा), वारसा हक्क, पालनपोषण, अज्ञान पालकत्व, वक्फ आदी सर्व बाबी मुस्लिम कायद्यान्वये पार पाडल्या जातात.

मुस्लिम व्यक्तीमार्फत न्यायालयात दाखल दाव्यातही मुस्लिम कायद्यान्वये प्रकरण चालवले जाते.

हिंदु उत्तराधिकार अधिनियम, १९५६च्या तरतुदी मुस्लिम धर्मियांना लागू होत नाहीत. त्यांच्या मिळकतीचे वारस मुस्लिम व्यक्तीगत (पर्सनल लॉ) कायद्यातील तरतुदीप्रमाणे ठरविले जातात.

मुस्लिम वारसा हक्क कायदा हा चार इस्लामिक कायद्यांचा संग्रह आहे.
(१) पवित्र कुराण (२) सुन्नी (प्रेषिताला मानणारे)
(३) इज्मा (ठराविक मुद्द्यावर निर्णय घेतांना समाजातील सुशिक्षीत लोकांचा विचार घेणारे)
(४) क्विया (देवाने जे चांगले आणि योग्य ठरवून दिले आहे त्यात सुधारणा करणारे).

मुस्लिम धर्मात वारसा हा वैयक्तीक ‘शरीयत कायद्याचा’ अविभाज्य भाग मानला जातो.
पवित्र कुराणातील तरतुदीन्वये मुस्लिम धर्मिय व्यक्तींना एकमेकांकडून वारसा मिळतो. म्हणून, मयत व्यक्तीच्या मालमत्तेत नातेवाईकांचा कायदेशीर वाटा असतो.

मुस्लिम धर्मिय व्यक्ती मरण पावते तेव्हा त्याच्या मिळकतीतुन चार कर्तव्ये पार पाडणे अनिवार्य असते.

- अंत्यसंस्कार व दफन विधीचा खर्च
- मयत व्यक्तीवर असणारे कर्ज फेडणे.
- मयत व्यक्तीने मृत्युपत्र करून ठेवले असेल तर त्याप्रमाणे पूर्तता करणे
- शरीयत कायद्यानुसार मयताच्या संपत्तीचे वाटप करणे.

मुस्लिम धर्मिय व्यक्तींचे विविध प्रकारचे वारस

मुस्लिम कायद्यांतर्गत मुस्लिम धर्मिय व्यक्तींच्या वारसांचे खालील श्रेणींमध्ये वर्गीकरण केले जाऊ शकते:

१. भागधारक
(Sharers)

२. अवशेष/ अवशिष्ट
(Residuary/ Remaining)

३. दूरचे वंशज
(Distant Kindred)

१. भागधारक (SHARERS):

हे पवित्र कुराणात नमूद प्राथमिक वारस आहेत आणि पवित्र कुराणच्या नियमांनुसार त्यांना मयत व्यक्तीच्या मालमत्तेचा विहित वाटा मिळण्याचा हक्क आहे. हे वारस नेहमीच वारस हक्काच्या हिश्शाचे हक्कदार असतात. ते कधीही पूर्णपणे वगळले जात नाहीत. त्यांची संख्या १२ आहे.

मयत मुस्लिम धर्मिय व्यक्तीचा/ची

- पती → वडील → सख्खी बहीण (Full sister)
- पत्नी → आई → सावत्र/सगोत्र बहीण (Consanguine sister) (एकच वडील पण भिन्न आई)
- मुलगी → आजोबा (वडीलांचे वडील) → सहोदर बहीण (Uterine sister) (आई एकच पण वडील वेगळे)
- मुलाची मुलगी/मुलगा → आजी (वडीलांची आई) → सहोदर भाऊ (Uterine brother) (आई एकच पण वडील वेगळे)

♦ज्याची आई एकच आहे पण वडील वेगळे आहेत:- **Uterine brother/ sister/half sister**

♦ज्याचे वडील एकच आहेत पण आई वेगळी आहे:- **Consanguine/ agnate brother/ sister**

२. अवशेष/ अवशिष्ट (Residuary/Remaining)

हे वारस केवळ पुरुषांद्वारे मयत व्यक्तीशी संबंधित असतात. त्यांना, मयताच्या मालमत्तेत अवशिष्ट वाटा मिळण्याचा हक्क आहे. भागधारकांनी विहित हिस्सा घेतल्यानंतर उर्वरीत मालमत्तेत त्यांना हिस्सा मिळण्याचा अधिकार असतो.

३. दूरचे वंशज (Distant Kindred)

भागधारक आणि अवशेष वारस उपस्थित नसल्यास, मयत व्यक्तीची मालमत्ता दूरचे वंशज असलेल्या नातेवाईकांकडे प्रक्रांत होते. उदा. आजोबा (आईचे वडील), मावशी, भाची आणि स्त्री कडील चुलत भाऊ यांचा समावेश होतो.

मिळकत वाटपाची प्रक्रिया

सर्व भागधारकांना समभाग वाटप केले जातात. यात मालमत्ता संपली तर वाटप प्रक्रिया पूर्ण होते. अन्यथा,
अवशेष/ अवशिष्ट वारसांना संपत्तीची उर्वरित भाग मिळतो.

जर कोणतेही भागधारक किंवा अवशेष/ अवशिष्ट वारस नसतील तर दूरच्या वंशजांना मालमत्ता मिळते.

परंतु, भागधारक किंवा अवशेष/ अवशिष्ट वारस किंवा दूरचे वंशज असे कोणीही वारस नसतील तर मयत व्यक्तीची मालमत्ता राज्याच्या तिजोरीत जमा होईल.

अमान्य संकल्पना

✓ इंग्रजी कायद्यात असलेला 'स्थावर संपत्ती' किंवा 'वारसाने मिळालेली संपत्ती' किंवा 'स्वअर्जित संपत्ती' असा भेद मुस्लिम कायद्यात केला जात नाही. सर्व संपत्ती सारखीच समजली जाते.

✓ हिंदू कायद्यामध्ये असलेला 'वडिलोपार्जित संपत्ती' आणि 'स्वसंपादित संपत्ती' असा भेद मुस्लिम कायद्यात नसतो.

✓ मुस्लिम कायद्यात संयुक्त किंवा एकत्र कुटुंब ही संकल्पना नसते.

- ✓ मुस्लिम धर्मिय व्यक्तीची सर्व प्रकारची मालमत्ता त्याच्या एकट्याच्या मालकीची असते व तो मयत झाल्यावर अशी संपत्ती त्याच्या वारसांकडे त्यांच्या विहीत हिश्शाप्रमाणे प्रक्रांत होते.

- ✓ मुस्लिम कायद्याला 'जन्मसिद्ध अधिकार' हे तत्व मान्य नाही. मुस्लिम धर्मिय व्यक्तीचा वारसाधिकार पूर्वस्वामीच्या मृत्युनंतरच निर्माण होतो. पूर्वस्वामी जीवंत असतांना केवळ जन्मामुळे पूर्वस्वामीच्या संपत्तीत काहीही हितसंबंध निर्माण होत नाहीत तसेच संभाव्य उत्तराधिकाराचे हस्तांतरण निरर्थक ठरते.
- ✓ मुस्लिम धर्मिय कायद्याला प्रतिनिधीत्वाचे तत्व मान्य नाही, मात्र याबाबतीत शिया आणि सुन्नी यांच्या नियमात फरक आहे.

बक्षीस (हिबा)

मुस्लिम कायद्यान्वये बक्षीसाला ‘हिबा’ म्हणतात. जी मुस्लिम धर्मिय व्यक्ती वडिलोपार्जित स्थावर/जंगम मालमत्ता धारण करीत असेल ती व्यक्ती, इतर सहधारकांची ‘हिबा’ साठी संमती नसली तरीही त्याची स्थावर/जंगम मिळकत ‘हिबा’ म्हणून देऊ शकेल.

‘हिबानामा’ साठी आवश्यक असलेल्या अटी म्हणजे

(१) ‘हिबा’ देणाऱ्याची इच्छा व त्याचे प्रकटीकरण

(२) ज्याला ‘हिबा’ द्यावयाचा आहे त्याची अथवा त्याच्या वतीने दुसऱ्याची संमती. (३) जी मालमत्ता ‘हिबा’ द्यावयाची आहे त्या मालमत्तेचा प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष ताबा दिला पाहिजे. यापैकी एकही गोष्ट घडली नाही तर ‘हिबा’ व्यवहार अवैध ठरतो.

मुस्लिम विधवा

मुस्लिम धर्मात विधवेला वारस म्हणून डावलता येत नाही. आपत्यहीन विधवेलाही मयत पतीच्या मिळकतीत, अंत्यविधी, कर्ज आणि इतर कायदेशीर खर्च भागविल्यानंतर १/४ हिस्सा मिळतो.

तथापि, आपत्ये किंवा नातवंडे असलेल्या विधवेला मयत पतीच्या मिळकतीत, अंत्यविधी, कर्ज आणि इतर कायदेशीर खर्च भागविल्यासनंतर १/८ हिस्सा मिळतो.

परंतु जर एखाद्या मुस्लिम व्यक्तीने आजारपणात त्याची सेवा करणाऱ्या एखाद्या स्त्रीशी लग्न करण्याचा विचार केला असेल परंतु धर्मानुसार लग्नाबाबतची परिपूतर्ता करण्याआधी तो, त्या आजारपणात मयत झाला तर अशा स्त्रीला वारस म्हणून हिस्सा मिळत नाही.

तथापि, अशा आजारी व्यक्तीने आजारपणात स्वत:च्या पत्नीला घटस्फोट दिला आणि नंतर तो त्या आजारपणात मयत झाला तर त्याच्या पत्नीला, पतीच्या मिळकतीत वारस म्हणून हिस्सा मिळतो आणि तिचा हा वारसाधिकार, ती पुनर्विवाह करीत नाही तोपर्यंत चालू राहतो.

अनौरस अपत्य

विवाहबाह्य अनौरस अपत्य हे फक्त त्याच्या आईचे अपत्य आहे असे मानण्यात येते. अशा आपत्याला आईचा आणि आईकडूनच्या नातेवाईकांचा वारसा मिळतो आणि आई आणि तिचे नातेवाईक यांना अनौरस आपत्यांचा वारसा मिळतो. त्यात पिता आणि त्याचे नातेवाईक आणि अनौरस पुत्र यांच्यामध्ये परस्पर वारसाधिकार मिळत नाही.

एका स्त्रीला औरस आणि अनौरस असे पुत्र असतील तर अनौरस पुत्र औरस पुत्राचा वारस होऊ शकत नाही असे अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने म्हटले आहे.

दोन किंवा अधिक नाती

एखादी व्यक्ती दोन नात्यांमुळे मृताची वासरदार असेल तर त्या व्यक्तीला दोन्ही नात्यांनी वारसाधिकार मिळतो.

एका स्त्रीने आपल्या चुलत भावाशी विवाह केला. पुढे ती मयत झाली. तिच्या पतीला पती म्हणून एक आणि चुलत भाऊ म्हणून एक असा दुहेरी हिस्सा मिळतो.

अनौरस अपत्य बाबत मतभेद

अनौरस अपत्यांना वारसाधिकार आहे किंवा कसे याबद्दल मतभेद आहे. एक मत असे आहे की अनौरस अपत्ये फक्त आईचे वारसदार होतात, त्यांना वडीलांचा वारसा मिळत नाही.

मुल्लांच्या मते या बाबतीत विधी असा आहे की, अनौरस अपत्याला आईचासुद्धा वारसा मिळत नाही आणि आई किंवा तिचे नातेवाईक यांना अनौरस अपत्यांचा वारसा मिळत नाही.

पती-पत्नी

पती-पत्नी हे दोघेही विवाहसंबंधामुळे भागधारकांच्या यादीत आले आहेत. स्त्री मयत झाली आणि तिच्या मागे तिचा पती आणि अपत्ये किंवा पुत्राची अपत्ये राहिली तर पतीला १/४ हिस्सा मिळतो.

असे नसले तर १/२ हिस्सा मिळतो. या उदाहरणात पती आणि पत्नी यांच्या जागांची उलटापालट केली तर पत्नीला अनुक्रमे १/८ किंवा १/४ हिस्सा मिळतो. पत्नी अनेक असल्यास त्यांच्यामध्ये १/८ किंवा १/४ हिस्सा समप्रमाणात विभागला जाईल.

वडिलांप्रमाणे आईलाही अनिवार्यपणे हिस्सा मिळतोच.

मुस्लिम व्यक्तीचे मृत्युपत्र

भारतीय वारसा कायदा, १९२५, कलम ५८ अन्वये भारतीय वारसा कायदा मुस्लिम व्यक्तीच्या मृत्युपत्राबाबत (वसियतनामा) लागू होत नाही. मुस्लिम धर्मिय व्यक्तींसाठी मृत्युपत्राबाबतच्या तरतूदी त्यांच्या 'हेदाय' या बाराव्या शतकातील अधिकृत ग्रंथात दिलेल्या आहेत. यासंबंधात दुसरा ग्रंथ 'फतवा आलमगिरी' हा सतराव्या शतकात लिहिण्यात आला. 'शराय-उल-इस्लाम' हा ग्रंथ प्रामुख्याने शिया पंथीय मुस्लिमांसाठी आहे.

मर्ज-उल-मौत

मुस्लिम धर्मिय व्यक्तीला त्याचा दफन खर्च व कर्ज फेडीसाठी आवश्यक रक्कम वगळता, त्याच्या संपत्तीच्या १/३ संपत्तीपुरते मृत्युपत्र वारसांच्या संमतीशिवाय करता येते. १/३ पेक्षा जास्त संपत्तीचे मृत्युपत्र वारसांच्या संमतीनेच वैध होते.

सज्ञानता

मुस्लिम कायद्यानुसार पुरूष व्यक्तीला १५ वर्षे वय पूर्ण झाल्यानंतर त्याला सज्ञान समजले जाते. इंडियन मेजॉरिटी ॲक्ट, १८७५ अन्वये पुरूष व्यक्ती १८ वर्षे वयाचा झाल्यावर त्याला सज्ञान समजतात परंतु जर अशी व्यक्ती अज्ञान असतांना न्यायालयाने त्याच्याबाबत 'पालक' नेमला असेल तर अशी व्यक्ती २१ वर्षे वयाचा झाल्यावर त्याला सज्ञान समजतात. इंडियन मेजॉरिटी ॲक्ट, १८७५ हा सर्वधर्मियांना लागू असल्याने मुस्लिम पुरूष व्यक्ती १८ वर्षे वयाचा झाल्यावरच सज्ञान समजली जाते. १५ वर्षे वयाची सज्ञानता केवळ विवाह, तलाक. मेहेर यांसाठीच लागू आहे.

गर्भस्थ शिशू

मुस्लिम धर्मानुसार त्याच व्यक्तीच्या नावे मृत्युपत्र करता येते जी मृत्युपत्र करणाऱ्या व्यक्तीच्या मृत्यू समयी जीवित असेल. तथापि, मृत्युपत्र करतांना गर्भात असणाऱ्या शिशूचा जन्म मृत्युपत्र करणाऱ्या व्यक्तीच्या मृत्यूनंतर सहा महिन्यात झाला तर त्याच्या नावे केलेले मृत्युपत्र ग्राह्य मानले जाते.

वसियतनामासाठी अपात्रता

मुस्लिम कायद्यान्वये ज्या व्यक्तीने आत्महत्त्या करण्यासाठी विष प्राशन केले असेल किंवा स्वत:ला जखमी करुन घेतले असेल अशा व्यक्तीला वसियतनामा करण्याचा अधिकार नसतो.

अमान्य तत्व

मुस्लिम कायद्याला अविभक्त कुटुंब, मयत व्यक्तीच्या मागे जीवंत असणारे, , जन्मसिध्द हक्क, ज्येष्ठ मुलाचा हक्क अशी तत्वे मान्य नाहीत. एखाद्या व्यक्तीचा मुलगा, त्या व्यक्तीच्या जिवंतपणी मयत झाला तर मयताच्या मुलाला मालमत्तेत कोणताही हक्क नसतो.

पवित्र कुराणात, सर्व रक्त संबंधी, लग्नामुळे झालेले संबंधी हे जवळचे वारस (शेअरर) मानले जातात. मुस्लिम कायद्यान्वये पवित्र कुराणात ठरवून दिल्याप्रमाणे सर्व वारसांना हिस्सा मिळतो.

मुस्लिम सुन्नी हनफी कायद्यानुसार मुस्लिम व्यक्ती मयत झाल्यानंतर त्याच्या पत्नीला मयत व्यक्तीच्या मालमत्तेतील १/८ ठराविक हिस्सा मिळतो. मयत मुस्लिम व्यक्तीस दोन पत्नी असतील तर प्रत्येक पत्नीला १/६ हिस्सा मिळतो. मयताला मुले असतील तर मुलाला दोन हिस्से आणि मुलीला एक हिस्सा मिळतो.

प्रोबेट

भारतीय वारसा कायदा, १९२५ चे कलम २१३ मुस्लिम व्यक्तीला लागू होत नाही. त्यामुळे त्यांना प्रोबेटची आवश्यकता नाही.

धन्यवाद

Thank You

डॉ. संजय कुंडेटकर,

उपजिल्हाधिकारी